

УДК 336.63:658.1

Стеценко Б.С.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

БАНКИ В СУЧАСНІЙ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається місце та роль банків у сучасній фінансовій інфраструктурі України. Виокремлено фактори, які обумовили лідируючі позиції банків за кількісними показниками серед вітчизняних фінансових інституцій. Досліджуються взаємозв'язки між тенденціями у банківській системі та розвитком небанківських фінансових інституцій в Україні. Окреслено вплив банків на процес інституціоналізації вітчизняної фінансової інфраструктури та її ефективність та визначено позиції банківської системи у посткризовому форматі фінансової інфраструктури України.

Ключові слова: фінансова система, фінансова інфраструктура, фінансовий ринок, фінансові інституції, банк, банківська система.

БАНКИ В СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ ФИНАНСОВОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УКРАИНЕ

Стеценко Б.С.

В статье рассматривается место и роль банков в современной финансовой инфраструктуре Украины. Выделены факторы, которые обусловили лидерские позиции банков по количественным показателям среди отечественных финансовых институций. Исследуются взаимосвязи между тенденциями в банковской системе и развитием небанковских финансовых институций в Украине. Очерчено влияния банков на процесс институционализации отечественной финансовой инфраструктуры и ее эффективность и определены позиции банковской системы в посткризисном формате финансовой инфраструктуры Украины.

Ключевые слова: финансовая система, финансовая инфраструктура, финансовый рынок, финансовые институции, банк, банковская система.

BANKS IN THE MODERN MODEL OF FINANCIAL INFRASTRUCTURE IN UKRAINE

Stetsenko B.

This article deals with the place and role of banks in the modern financial infrastructure of Ukraine. The factors that determined the leading positions of banks in quantitative indicators among domestic financial institutions are highlighted. The relationship between trends in the banking system and the development of non-bank financial institutions in Ukraine is researched. The influence of banks on the process of institutionalization of domestic financial infrastructure and its efficiency are outlined. The position of the banking system in the post-crisis format of financial infrastructure of Ukraine is determined.

Keywords: financial system, financial infrastructure, financial market, financial institutions, bank, banking system.

Постановка проблеми. Події останніх трьох років зайвий раз підкреслили надзвичайно високу вразливість вітчизняної банківської системи до зовнішніх шоків. Не боячись перебільшити, можна стверджувати, що вітчизняне банківництво пережило найбільш гостру кризу доби незалежності, а починаючи з 2016 року, розпочалося поступове формування посткризової моделі банківської системи України. В той же час, лідерство банків у вітчизняній фінансовій інфраструктурі докризового періоду було хоча й беззаперечним, проте – не безальтернативним, особливо з погляду його наслідків.

У наукових та експертних колах, особливо на сучасному етапі, тривають гострі суперечки щодо ролі банків в економічному розвитку України. З одного боку, саме банки на певний час стали «локомотивом» вітчизняного фінансового сектору та багато в чому сприяли економічному піднесенню нашої держави на початку XXI ст. З іншого, саме в банківській системі було сформовано суттєві диспропорції, які вплинули і

на девальвацію національної валюти (у 2008-2009 рр. та 2013-2014 рр.), і на інфляційну динаміку, і на процеси в реальному секторі української економіки. Гострі суперечки тривають і щодо формату державної підтримки банківського сектору в Україні, її доцільності та, окрім всього, корупційної складової.

В контексті цієї наукової дискусії актуальним видається і питання про роль банків у вітчизняній фінансовій інфраструктурі. Без пошуку відповідей на ці складні питання навряд чи можна буде уникнути в майбутньому деформацій і в державній регуляторній політиці щодо фінансового сектору, і в бізнес-стратегіях на рівні самих фінансових корпорацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку банківського сектору України досить широко представлена в роботах вітчизняних фахівців – С. Аржевітіна, Г. Бортнікова, З. Варналія, Б. Данилишина, О. Диби, В. Кочеткова, І. Краснової, З. Луцишин, Т. Майорової, Т. Фролової, Ю. Шаповала та ін. Втім, абсолютна більшість зазначених авторів апріорі сприймали доміну-

вання банків, аналізували їх діяльність саме в такому, безальтернативному, контексті та лише дотично аналізували вплив тенденцій в банківській системі на розвиток інституційної фінансової інфраструктури в цілому.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити місце та роль банків в інституційній фінансовій інфраструктурі України посткризового періоду з врахуванням існуючих тенденцій та історичних факторів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед процесів у фінансовому секторі нашої держави з часів здобуття незалежності навряд чи можна виділити більш суперечливі порівняно з тими, що відбуваються у вітчизняній банківській системі, починаючи з 2014 року. Саме у подіях останніх трьох років, на наш погляд, акумульовано відображені і успіхи, і відверті невдачі реформування як банківського сектору, так і економіки в цілому. На наш погляд, найбільш показовими за своїм впливом та наслідками є наступні процеси:

1. *Надзвичайно різке скорочення кількості банків в Україні* – з 175 од. у 2008 р. до 96 од. на початок 2017 р. (рис. 1):

Треба визнати, що до 2014 р. суб'єктна структура вітчизняної банківської системи була недосконалою та критично оцінювалася багатьма провідними фахівцями¹. До її найбільших недоліків можна було, з нашої точки зору, віднести:

- по-перше, невиправдано велику кількість банків в Україні. При цьому їх економічний та фінансовий потенціал був надзвичайно низьким у порівнянні з банківськими країнами з «транзитивними» економіками. До слова, в Україні цілком звичною є ситуація в якій ліквідується системно важливий банк;

- по-друге, функціонування «кептивних» банківських установ, пов'язаних з провідними фінансово-промисловими групами (далі – ФПГ), діяльність яких була спрямована в першу чергу на «оптимізацію» фінансових потоків в межах ФПГ, а не на реалізацію конкурентної бізнес-стратегії в рамках ефективної банківської системи;

- по-третє, вітчизняне банківництво так і не змогло на протязі тривалого часу повноцінно вирішити одну із головних проблем економічних реформ в Україні – забезпечення довгострокового фінансування реального сектору;

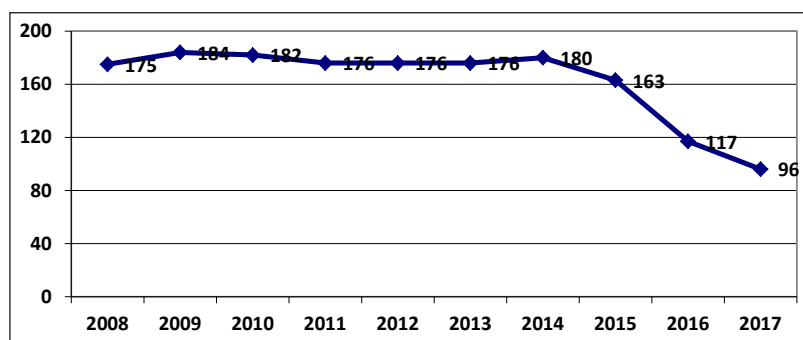

Рис. 1. Кількість банків в Україні у 2008-2017 рр., од.

Джерело: складено автором за даними НБУ [1]

¹ Виключення, за українськими традиціями, становили представники банківського регулятора – НБУ- які намагалися на протязі багатьох років намагалися підтримувати ілюзію поступового і невідворотного успіху в розвитку банківської системи України

- по-четверте, невизначеність державної політики щодо банків з іноземним капіталом. Якщо на етапі становлення експансія іноземного капіталу сприймалася переважно позитивно, оскільки дозволяла суттєво наростити капіталізацію банківського сектору, то вже криза 2008-2009 рр. визначила поступове розуміння необхідності контролю за вказаними процесами. Особливо яскраво це виявилось в період 2013-2014 рр., коли існування банків з російським капіталом почало однозначно сприйматися негативно;

- по-п'яте, недостатній рівень ефективності управління державними банками, при цьому сам процес банківського менеджменту в державних банках часто є занадто політизованим, що знижує раціональність управлінських рішень.

У певній мірі якраз вказані диспропорції стали найбільш «популярним» аргументом прихильників скорочення кількості банків в Україні, які переважно представляють державу. Але присутня і полярна позиція: «Системна банківська криза, що розпочалася 2014 року і триває сьогодні, стала проявом неефективної політики НБУ за останні роки та втрачених десятиріч для структурної перебудови і високотехнологічного промислового розвитку вітчизняної економіки [2]».

2. Цілком природно, що різке скорочення кількості банків фактично визначило високий рівень залежності тенденцій банківської системи від діяльності Національного банку України та інших державних установ, особливо в частині процедури ліквідації банків. В цьому контексті привертають увагу окремі аспекти функціонування в Україні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) (рис. 2).

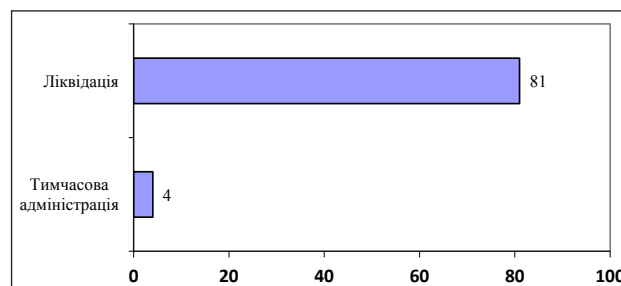

Рис. 2. Банки в управлінні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб України, од., станом на 1.01.2017 р., од.

Джерело: складено автором за [3]

На етапі створення ФГВФО складно було уявити, що на певному етапі він здійснюватиме управління майже 85 вітчизняними банками. Загальна балансова вартість активів банків в управлінні ФГВФО становить більше 424,19 млрд. грн., проте звернемо увагу на той факт, що їх оціночна вартість визначена незалежними суб'єктами оціночної діяльності на рівні 85,30 млрд грн.

Оцінюючи роль ФГВФО на сьогоднішньому етапі розвитку банківської системи в Україні, наведемо наступну думку: «...нездатність фондів гарантування вкладів виконати свої зобов'язання у разі масового банкрутства банків. Міжнародний досвід

страхування банківських депозитів засвідчує, що всі рекомендації мають сенс лише стосовно проблемних банків за стабільного та ефективного функціонування системи в цілому» [4].

Отже, слід відверто визнати, що в умовах системної банківської кризи (виділено нами – *Б. С.*) перебування значної кількості вітчизняних банків в управлінні ФГВФО свідчить про слабку ефективність як банківського нагляду, так і бізнес-стратегій банків загалом в періоді, що передував кризі 2013-2016 рр. І розраховувати, що така ситуація свідчить про високий рівень захисту прав вкладників – не варто.

3. Відбулося суттєве зростання ролі державних банків у вітчизняній банківській системі, частка яких за показником активів на початок 2017 року перевищила 50 %, про що переконливо свідчать дані наступного рис. 3.

Аналізуючи хід полеміки стосовно впливу значної присутності держави у банківському секторі України, на наш погляд, слід насамперед акцентувати увагу не стільки на кількісних параметрах, а на процесах, які передували експансії держави. Очевидно, що симптоматичними в цьому контексті є події навколо ПАТ «Приватбанк» у 2016 році. Ідеологи таких процесів вказують, що таким чином вдається уникнути ліквідації системно важливих банків, відповідно, загальмувати розгортання банківської кризи.

Разом з тим, їх противники зазначають², що: по-перше, створюється додаткове навантаження на державний бюджет; по-друге, держава не має стратегічного бачення щодо розвитку державних банків; по-третє, на сучасному етапі діяльність державних банків складно назвати ефективною.

4. Невизначеною залишається ситуація з *фінансовим потенціалом банківської системи* – на тлі інших фінансових інституцій він видається значимим для України, в той же час – за мірками середньої європейської країни українські банки виглядають надзвичайно скромно (рис. 4).

Висновки з проведеного дослідження. Оцінюючи ретроспективно роль банківського сектору у функціонуванні фінансової інфраструктури в Україні та в контексті посткризових перспектив зазначимо наступне:

- державницький патерналізм відносно банківської системи України мав короткостроковий позитивний ефект, проте в стратегічному вимірі приніс більше шкоди для вітчизняного банківництва. Насамперед, це виявлялося в тому, що в умовах перманентних економічних криз, результативність банківських стратегій визначалася не рішеннями на рівні менеджменту, а близькістю власників та менеджерів банку до банківського регулятора. В повній мірі це стосувалося і кон-

² І з окремими їх аргументами можна повністю або частково погодитися

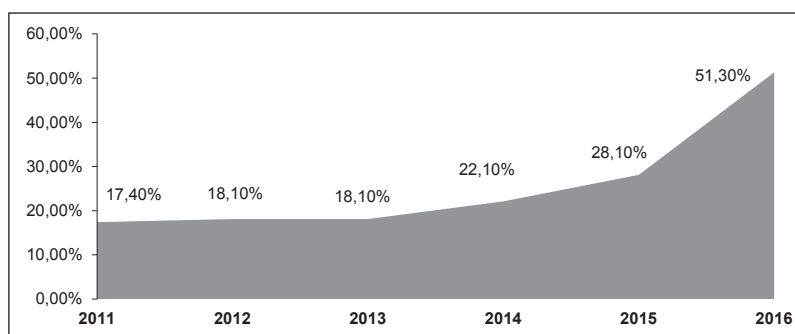

Рис. 3. Частка державних банків в банківській системі України (за показником чистих активів), %

Джерело: складено автором за даними НБУ [1]

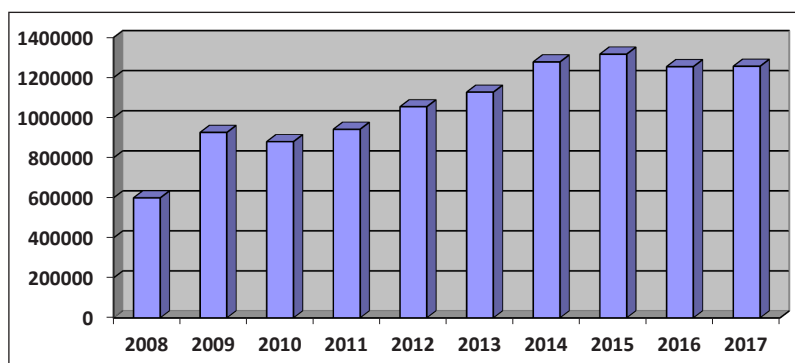

Рис. 4. Активи банківської системи України у 2008-2017 рр., станом на початок року, млн. грн.

Джерело: складено автором за даними НБУ [1]

курентії в площині «банки – небанківські фінансові інституції». «Штучність» та суб'єктивізм державної підтримки банків в Україні релевантні результатам такої підтримки на сучасному етапі;

- абсолютна домінація банківського сектору на ринку індивідуальних заощаджень має як позитивні, так і негативні сторони. Зрозуміло, що вона у значній мірі характеризує мізерну пропозицію фінансових послуг для фізичних осіб. Фактично держава не змогла створити реальних та доступних альтернатив банківським депозитам для індивідуальних учасників фінансового ринку. З іншого боку, знову такі тільки для банківських депозитів існують реальні та дієві механізми захисту та убезпечення у вигляді ФГВФО, тоді як для небанківських фінансових інституцій аналогічні механізми захисту залишилися на рівні розмов та проєктів;

- на протязі тривалого періоду часу банкам вдалося вигравати конкурентну боротьбу за ресурси і на рівні фінансового сектору, і в порівнянні з промисловими підприємствами. Аналіз даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку свідчить, що останніми роками близько 90 % усіх зареєстрованих емісій акцій були «банківськими» [5]. Така позиція у значній мірі є наслідками: по-перше, своєрідної архітектури української економіки, в якій домінують фінансово-промислові групи; по-друге, значної економічної та беззаперечно «політичної» ваги власників банків; по-третє, мізерної ефективності вітчизняного фондового ринку;

- «підлеглість» небанківських фінансових інституцій у вітчизняному фінансовому секторі окреслена також і намаганням багатьох суб'єктів бізнесу використати їх у різноманітних «схемах» оптимізації. Загальновідомо, що, наприклад, протягом багатьох років страховий сегмент використовувався для виводу капіталу за кордон.

Об'єктивно виникає питання про роль банків у посткризовому форматі вітчизняної фінансової інфраструктури. На наш погляд, перспективи вітчизняного фінансового сектору залежать від здатності держави

відмовитися від використання різноманітного «квазі-стимулюючого» інструментарію для підтримки банків. Використання рівнозначних підходів до розвитку усіх без винятку фінансових інституцій в Україні – єдиний шлях, який забезпечить конкуренцію на фінансовому ринку і, одночасно з цим, стимулюватиме розвиток як банків так і небанківських фінансових установ. Негативний сценарій означатиме, що держава продовжуватиме реалізацію політики протекціонізму для банків, результатом чого буде збереження усіх без винятку диспропорцій банківської системи.

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] // Національний банк України. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. – Назва з екрана.

2. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: синергія розвитку банків та індустріалізації економіки // Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. – К.: 2016. – 93 с.

3. Річний звіт ФГВФО за 2015 рік [Електронний ресурс] / ФГВФО. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/about/report>.

4. Чеховський Д. Особливості функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні / Д. Чеховський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – Випуск 6. Частина 5. – 2014. – С. 99-102.

5. Фондовий ринок [Електронний ресурс] // НКЦПФР. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>. – Назва з екрана.

E-mail: stetbog@ukr.net